

פנימיות אור חנוכה

ה ר ב א ר ז ל ו י ■ ■ ■ ■

הגדרים המיוחדים במצוות הדלקת נר חנוכה ופרטי הלכותיהם חושפים בפנינו את פנימיות עניינו של חנוכה שהתגלתה בימים ההם על ידי מסירות נפשם של המכבים, והולכת ומאירה עד ימינו בכל שנה ושנה בתקופה זו, ומעוררת את האדם לדביקות המושרשת בנקודת החיבור הגבוה ביותר של המציאות עם הבורא

אופן ההידור בנר חנוכה ושורשו.

יש לעיין באחד מדיני החנוכה, אולי החשוב שבהם, ודרכו יפתח לנו צוהר בענייני החנוכה. נושא המהווה יסוד להרבה פרטי דינים הינו פרסומי ניסא. לדוגמא: זמן ההדלקה הוא החל משקיעת החמה ועד שתכלה רגל מן השוק, מקום ההדלקה הינו על פתח ביתו מבחוץ, במוצאי שבת מדליקים את החנוכה בבית הכנסת לפני ההבדלה. טעמם של הלכות אלו הינו החובה לפרסם את הנס.

הגמרא במסכת שבת (כא, ב) אומרת:

בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל - כנגד ימים היוצאין. וחד אמר: טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורדין.

האדמו"ר האחרון מליובאוויטש' בשיחותיו לפרשת מקץ תשל"ח עוסק בקשר בין הידור בנר חנוכה לדעת ב"ש, לפרי החג, ומקשה, שעל פניו סברת ב"ה 'מעלין בקודש' מובנת בפשטות, אך מהי שיטת בית שמאי? מה הקשר בין פרי החג בסוכות לאופן ההידור בנר חנוכה? מה גם שבסוכות עוסקים בקרבנות המוקרבים ע"ג המזבח ובחנוכה בהדלקה שכנגד נרות המנורה, ומנורה ומזבח הם שני כלים הפוכים לחלוטין: אור המנורה הוא נעים עדין, ורך ואור המזבח קשה שורף מעכל, ומשום כך מקום

המנורה בדרום והמזבח בצפון, דבר והיפוכו. וא"כ הקשר בין פרי החג ההולכים ופוחתים בסוכות, לאופן ההידור בנרות חנוכה נראה רחוק יותר.

כמו כן מלשון הגמרא משמע שגם בית הלל מסכימים לעקרון של בית שמאי, ורק בגלל העיקרון של 'מעלין בקודש ואין מורידין' אינם מקבלים את מסקנת ב"ש, אך לגופו של עניין אין טיעון השולל את עיקרון ההשוואה לפרי החג, מה שהופך אותו למקובל באופן בסיסי על כולם, ומחזק את הצורך להבין באופן עמוק יותר את הקשר בין פרי החג והמזבח לחנוכה?

בקביעת מיקומם של הנרות אומרת הגמ' (שבת כא, א): "מצווה להניחו על פתח ביתו מבחוץ". רש"י מבאר משום פרסומי ניסא. כידוע ישנה מחלוקת בין רש"י ותוס' בהבנת המילה "מבחוץ". רש"י מפרש שיש להדליק את הנר בפתח ביתו, אפילו אם יש לביתו חצר הסמוכה לרה"ר. אך תוס' מעמיד את הברייתא כשאין חצר, אך ביש חצר מדליק בפתח החצר הסמוך לרשות הרבים. השולחן ערוך (בסימן תרעא, ה) פוסק כתוס':

נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. אם הבית פתוח לרשות הרבים - מניחו על פתחו, ואם יש חצר לפני הבית - מניחו על פתח החצר.

המשנה ברורה מסביר את הטעם משום פרסומי ניסא, והביאור הלכה מוסיף "שלא כדעת רש"י... אלא כדעת תוס'". כלומר תוס' נותן לעקרון פרסום הנס כלפי הציבור משקל מכריע ומשמע מכאן שיש עניין חשוב בעצם פרסום הנס, על מנת שכולם יראו.

כבתה - אין זקוק לה

כאמור, הרבה דינים בחנוכה יסודם ב'פרסומי ניסא', אך יש דין אחד מיוחד בחנוכה, שאין כמעט בשום מצווה אחרת בתורה, והוא 'כבתה אין זקוק לה'. דין זה אינו מובן, במיוחד כשמעמתיים אותו עם גדר 'פרסומי ניסא'. השו"ע (בסימן תרעג סעיף ב) פוסק לענין כבה נרו מיד אחר ההדלקה:

הדלקה עושה מצווה, לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה, ואפילו כבתה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום, אינו זקוק לה. וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג אינו זקוק לה.

אומר ה'משנה ברורה' בסקכ"ה - "רוצה לומר כיוון שהדליק תכף קיים את המצווה". היכן שמענו כלל כזה במצוות? וכי מזוהת בית שנפלה לאחר כמה ימים, האם נאמר שכיוון שקבע אותה כהוגן - יצא ידי חובתו, ואינו חייב לחזור ולקובעה?

כל עניין הדלקת הנר אחר שקיעה הוא משום "שרגא בטיהרא מאי אהני ליה", אם אדם מדליק חנוכיה בליל שבת מבעוד יום, ארבעים דקות לפני שקיעת החמה, ובשעה שהדליק אף אחד לא רואה וכבתה מיד אחר הדלקתה - פסק השו"ע שיצא ידי חובה, למרות שאין כלל פרסומי ניסא. מדוע לא נאמר לו שיחזור וידליק קודם כניסת השבת? הרמ"א מעיר: "אם רוצה להחמיר על עצמו רשאי אך אסור לברך". לא יברך משום ספק ברכות אך למה רק רשאי להדליק? מדוע לא נחייב אותו משום פרסומי ניסא?

דין 'כבתה אין זקוק לה' אינו שייך ביחס לשאר מצוות, משום שבשאר המצוות הציוריות הוא על ביצוע מעשה מצווה. אך ביחס לנר חנוכה המצווה היא בתוצאה שיתפרסם הנס, ובלא פרסום לא התקיימה כלל המצווה. הקושיא כל כך חזקה, עד שנראה שהיא עוקרת את כל משמעות פרסומי ניסא, עד שנאמר שאין זה גדר המצווה. כי אם פרסומי ניסא הינו גדר המצווה, ההלכה הייתה חייבת להפסק כמאן דאמר 'כבתה זקוק לה' ו'הנחה עושה מצווה' שהם מטעם פרסום המצווה, ולא כדעת הסוברים 'כבתה אין זקוק לה' ו'הדלקה עושה מצווה'.

השם משמואל (שנת תרע"א) מקשה את הקושיא: "להבין עניין כבתה אין זקוק לה שלא מצינו כהאי גוונא בכל המצוות". בתשובתו, המבוססת על דרך הפנימיות, נעסוק בה בהמשך.

הסבר הקושי שבדין כבתה אין זקוק לה

כאמור מיוחדת מצות נר חנוכה לענין זה, אך ישנו עוד דומה. מצווה המתייחדת באותו רעיון. לגבי חיוב נתנית האש על המזבח על ידי הכהן כתוב בויקרא (א, ז): "וַיִּתְּנוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל הָאֵשׁ". ואומר רש"י: "אע"פ שהיא יורדת מן השמים מצווה להביא מן ההדיוט". למדנו מכאן עקרון חשוב - אש ההדיוט מושכת אש מן השמים. אש ההדיוט גורמת להופעתה של אש שמיימית. כלומר על מנת שתבוא אש מן השמים צריך השתדלות קטנה מצידו של האדם, שנייה אחת של הדלקה מושכת אש מהשמיים. ע"פ דברי ה"שם משמואל" יובנו שני הענינים גם יחד:

"ה' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן" (שמות יד יד), הזוהר בבשלה: "לא תתערון מילה בעתיקא תליא מילתא" - פירוש, שמעתי מכבוד אדוני מורי ורבי ששם בעתיקא מחמת גובה המקום אין בכח האדם לעורר בתפילה.

כלומר, יש מקום המכונה **עתיקא**, פרצוף עתיק יומין (הופעה אלוקית המכילה גוונים שונים הפועלים בהרמוניה, מכונה גם 'עולם'), מקום מאוד גבוה, ולכן נקרא שמו כך, כי "נעתק מהגיע לשם התעוררות האדם". יש מקומות שאנו לא יכולים להגיע אליהם בתפילות שלנו. לכן אומר הזוהר ואתם תחרישון, בקיעת הים הינה דרגה גבוהה מאוד, מקום שנקרא עתיק, ובזה תפילה לא תועיל - בעתיקא תליא מילתא. ממשך ה"שם משמואל" ואומר: "והנה ידוע שבחנוכה מאיר אור רם ונישא וגבוה מאוד, וצריך להבין איך אנו יכולים לעורר זה בהדלקת הנרות"

אור חנוכה הוא אור עצום ורב שהרי ל"ו נרות חנוכה הם כנגד ל"ו שעות שהאיר האור הגנוז בששת ימי בראשית. ראה הקב"ה כמה טוב הוא וגנוזו לצדיקים, ולכן ל"ו צדיקים שבכל דור ודור הם בחינת ל"ו השעות בהם הופיע האור הגנוז. אך בבקיעת הים מדובר על אור גבוה יותר. אור עתיק שאנו מעוררים אותו. על פי הבנה פנימית זו יתבארו הקשיים דלעיל. אך קודם לכן נוסף עוד הלכה ידועה. הגמרא בשבת (כב, א) אומרת: "אמר רבה נר חנוכה מצווה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. והיכא מנח לה? רב אחא בריה דרבא אמר מימין, רב שמואל מדפתי אמר משמאל. והלכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזווה מימין". בשאלתות דרב אחאי מוסף בזה: "מזווה מימין ונר חנוכה משמאל, ובעל הבית בטלית מצויצת ביניהם, כדי שיהיה מוקף במצוות".

העיקרון הזה מעיד על כך, שגם חנוכה עניינו להקיף את האדם במצוות, ולכן סוברים תוספות שאת נר חנוכה צריך לשים ב"מקיף" הכי חיצוני, גם אם יש לו חצר בין הבית לרשות הרבים מניח על פתח החצר, ולא על פתח הבית. בחנוכה אנו משתוקקים להגיע למקיפים הכי גדולים שנקראים עתיק.

חמשת חלקי הנפש ו'עתיק'

מהו ה'עתיק'? עולמו הרוחני של האדם מורכב מחמישה חלקים: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה. ובראשי תיבות: נר"ן ח"י. הנר"ן הם אורות פנימיים, שלושה כוחות נשמיים שיש בכל יהודי. נפש הוא כוח החיים הבסיסי שנמצא בכל יצור חי בעולם. רוח היא מדרגה גבוהה יותר - כוח רוחני נרכש. הרוח נמצאת רק בבני האדם, ובכל ידיעה שנרכשת, וככל שאדם לומד יותר, רוחו משתלמת. נשמה הינה כוח רוחני עליון מולד. כוח זה בא מההורים שמשכו נשמה מהשמים בשעת יצירת הוולד. ישנם עוד שני אורות: חיה ויחידה שהם אורות מקיפים, מקומות שרק יחידי עולם נמצאים שם. על אברהם כתוב שהוא היה כל הזמן במדרגת יחידה: "אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי ואתה יחיד בעולמך" (פסחים ק"ח, א) וזוהי מדרגת היחידה. על שרה כתוב שהייתה במדרגת חיה, ולכן אומרים המלאכים "קַעַת חַיָּה וּלְשָׁרָה בֵּן" (בראשית י"ח). אז השיגה מדרגת חיה לכן נתחדש בה כח ההולדה, שהיא יולדת בתורה נקראת חיה.

כל יהודי מסוגל להגיע למקומות אלו בזמנים מיוחדים, לדוגמה בזמן תפילת נעילה, שכן חמשת התפילות של יום הכיפורים הם כנגד נר"ן ח"י. כשיהודי מוסר את נפשו על קידוש השם, זהו כוח הבא מאברהם אבינו, כוח שטבוע בנו מאבי האומה שקפץ לכבשן האש. כשיהודי מוסר נפשו על התורה, על ארץ ישראל, על עם ישראל, הוא מתחבר למקום שנקרא יחידה. ניתן לומר כהגדרה: אורות פנימיים הם פוטנציאל בכל יהודי, זמינים וקרובים אליו. אך ישנם עוד שני אורות מקיפים - חיה ויחידה - שהם קשורים ל'עתיק', כוח שנעתק מאיתנו ולא קרוב אלינו. ועל זה נאמר "וַיַּעֲתֵק מִשֵּׁם הַהֶרֶה" (בראשית י"ח ח), כלומר מנותק אך נמצא באזור.

החיה ויחידה הינם פוטנציאל שנמצא בנו, וברגע שיא אפשר להגיע אליהם. לכן אומר הזוהר "ואתם תחרישון" - לא תתעורר מילה - לא צריכים לעורר תפילה כי בעתיקא תליא מילתא. זה לא קשור לאור הפנימי בר ההשגה. קריעת ים סוף לא קשורה לכמה תעוררו נר"ן שלכם, כי זו הארה שבאה מלמעלה. לעומת זאת בחנוכה לומדים שאכן באפשרותינו לעורר העתיקא, בתנאי ש'נתנו בני אהרון הכהן אש על המזבח' שמצווה להביאה מן ההדיוט. למרות שיש עתיק אפשר לעורר זאת מלמטה.

ממשיך "השם משמאל":

שלמעלה תמיד שופע האור והוא משעה שהדליק אהרון את המנורה, אך יש מסכים רבים שמסתירים, שלא יאיר למטה, ובהדלקתו אנו מעוררים רק להסיר המסכים, ושוב ממילא האור מאיר למטה, והוא כעניין "וְהָאֵבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבְּאֵר... וְגִלְגֵּי אֶת הָאֵבֶן" (בראשית כ"ט ב-ג).

פתיחת המסכים

צריך משהו שיפתח, ואז כולם יכולים להשקות את העדרים. בחנוכה זכינו לכך שיהיה בכוח הדלקתנו להסיר המסכים, מפאת גודל מסירת הנפש שהייתה אז בימי החשמונאים.

מסירות נפשם עוררה את כוח העתיק, את היחידה שבנפש, ומכוח זה שופע בימים אלו אור מיוחד, שפע ענק, של מקיפים שצריך לפתוח. ("באנו חושך לגרש" - את המסכים...). 'הדלקה עושה מצווה' - בשנייה אחת הכל מתלקח. פרסומי ניסא הינו עיקרון חשוב, אך משמעותי יותר, שברגע ההדלקה יורד אור עצום למטה, כעין "וגללו את האבן", שיעקב הסיר את האבן, ועכשיו רק צריך להשקות, המסכים הוסרו וזה אפשרי, ע"כ 'הדלקה עושה מצווה', זהו העיקרון החשוב במצוות נר חנוכה – להדליק, כי המסכים ירדו, ועכשיו אני מחובר. ברגע שהייתה הדלקה קטנה הכל ירד למטה.

זהו הקשר בין המנורה, המזבח, פרי החג, מזוזה, טלית ונר חנוכה. מזוזה וטלית עניינם הקפות. המצווה היחידה בין תרי"ג מצוות דאורייתא ו-ז' דרבנן שאי אפשר לקיימה ללא בית היא חנוכה - "נר איש וביתו". אם אין בית אתה לא מדליק. יש מצוות שקשורות לבית כמו מזוזה ומעקה, שהבית הוא תשמיש מצווה. אך שאר מצוות כמו תפילין ומצה אין זה משנה היכן האדם נמצא, בין אם יש לו בית ובין אם אין לו, חלה עליו חובת המצווה. אך בחנוכה אם אין לאדם בית הוא אינו מדליק נר חנוכה. בית זה אור מקיף, גם מזוזה וטלית זה אור מקיף.

מסביר הרב בעולת ראה (ח"א עמוד יט) על טלית:

כשאנו באים לשער את תכונת הציצית במהותה המוזהרה, ביחווה הפרטי למציאותנו המיוחדת, שהא התוכן של הקטנות, שהיא מובעה בכרכת הטלית הקטן, הרי אנו מתרוממים אל החוג המקיף את המצווה וממשיכים את האורה ממקור גדולתה אל נקודתה הפנימית... אבל כשאנו נשאבים באור הגודל הכללי, של הארת הקודש אשר לטלית הגדול, אז היננו בעצמנו עטויי זוהר עליון וממשיכים אנו את היסוד המבהיק במלוא קדושתו מהעטיפה האורית העליונה, שבגודל זוהרה היא מאירה את כל המחשכים.

טלית קטן היא הדלקה קטנה, אך טלית גדול היא אורות מקיפים ששומרים, ולשם אנו רוצים להגיע. לכן לפי הספרדים לא מברכים על טלית קטן, ומי שפוסק כמו הבן איש חי וחב"ד לא מוריד ציצית, וגם ישן איתה כי אי אפשר שהלב יפסיק לעבוד, ולכן יש ל"ב חוטים בציצית.

האדמו"ר האחרון מליובאוויטש' מבאר ע"פ עקרון זה את ההשוואה בין חנוכה לסוכות ופרי החג. הסוכה ופרי החג זה התגלות המקיפים. סוכה זה צילא דמהימנותא ופרי החג כנגד האומות שסובבים אותנו.

אורות חנוכה

עניין החנוכה הוא להמשיך את האורות המקיפים הללו, ולכן אומר ה"שם משמאל" בחנוכה 'כבתה אין זקוק לה' אך במקדש 'זקוק לה', כי הכהן שמדליק את הנרות במקדש יכול להגיע עד לעתיק, ואנו איננו יכולים להגיע לעתיק.

בכח אהרון לעורר בהדלקתו את המנורה העליונה, ואנחנו בגבולין דיינו שבהדלקתנו מסלקים רק את המסך שמסתיר את האור, על כן כבתה אין זקוק לה.

בחנוכה אנו רק מורידים את המסכים, 'כבתה אין זקוק לה', אך במקדש שאפשר לבקוע עוד יותר למעלה, להגיע למנורה העליונה, ולהאיר את האור שנקרא עתיק יומין – 'כבתה זקוק לה', כי שמה חייב להדליק ולהאיר, שמשם יצא האור לכל מקום ומקום.

בימינו שאין כהן שיעורר את העתיק, אור נרות החנוכה הוא האור הפותח את המסכים.

מתוך הבנה זו כל השאלות ששאלנו מתורצות: העיקרון הראשי של חנוכה זה לעורר את האורות המקיפים הגדולים ביותר, ולכן מניחים את הנרות מבחוץ, והמצווה לכתחילה על האיש ולא על האישה - "נר איש וביתו". ודאי שהאישה חייבת בנרות חנוכה, אך המצווה לכתחילה מוסבת על האיש, שלא כמו נרות שבת שהמצווה לכתחילה על האשה.

המצוות הקשורות דווקא לאיש הם בחוץ, כמו טלית ותפילין, וכל המצוות על האשה הם בפנים משום "כל כבודה בת מלך פנימה" כמו הפרשת חלה - החלה מוסתרת בזמן האפייה ובזמן הקידוש. כיסוי הראש, טהרת המשפחה, והדלקת נר שבת הם עניינים שהצניעות והכיסוי יפה להם, כי זה אור פנימי, ואשה עניינה המשכת אור פנימי. לכן יהודי הוא מי שאמו יהודיה - כי זה עניין של האשה לקבוע את המהות הפנימית של האדם. מה שקשור לחוץ זה עניינו של האיש - "וְהוּא כְּחֶתֶן יֵצֵא מִחֶפְתּוֹ" (תהילים ט, ו), יציאה לאורות המקיפין, ולכן עניינו של האיש לעורר את האורות האלה, וזה העיקר בחנוכה. פרסום הנס הינו עקרון חשוב, אך כשמתנגשים שני העניינים הללו - גובר עניין 'כבתה אין זקוק לה', כי 'הדלקה עושה מצווה', ולכן אם הדליק יצא ידי חובה.

שנזכה לימים בהם בני אהרון יעוררו את האור העליון, אור המנורה העליונה מתוך המקדש. בינתיים אנו נזכה להסיר את המסכים, להתחבר לאורות גבוהים, ולשפיע הגדול הזה, ותרומם קרנם של ישראל לעני העמים, ויהיו האומות כפרי החג, המקיפים ועומדים בחוץ, לסייע לנו.

